

MACIEJ RAKOWSKI

Uniwersytet Łódzki, Polska

University of Lodz, Poland

e-mail: mrakowski@wpia.uni.lodz.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7378-9311>

Hawajski kodeks karny z 1850 roku

Wprowadzenie

Z 1850 r. pochodzi pierwszy kodeks karny Królestwa Hawajów, który – wielokrotnie nowelizowany – obowiązywał przez cały okres istnienia monarchii. Stanowił ważny element gwałtownych przemian dokonujących się w wyspiarskim społeczeństwie, przejmującym od Amerykanów i Europejczyków rozwiązania ustrojowe, instytucje prawa sądowego, religię, zasady funkcjonowania rodziny, model gospodarki.

Choć słynna wyprawa Jamesa Cooka dotarła na Hawaje w 1778 r., wpływ cudzoziemców na życie wyspiarzy stał się istotny dopiero po 1820 r. Wówczas przybyli protestanccy misjonarze, za sprawą których zaczęła się kulturowa rewolucja. Równocześnie biali przedsiębiorcy zyskiwali coraz większy wpływ na przemysł, produkcję rolną i handel. Amerykańscy i brytyjscy doradcy podpowiadali władcom rozwiązania znane z ich macierzystych krajów. Życie Hawajczyków, a przynajmniej lokalnej elity, zaskakująco szybko upodobniło się do egzystencji mieszkańców krajów rozwiniętych, rozwijało się szkolnictwo, prasa, poczta, służba zdrowia. Tymczasem jeszcze na początku stulecia funkcjonowało wielożeństwo, niewolnictwo i dominacja wodzów w stanowym społeczeństwie. Ówczesne hawajskie *folk-law*, znane współczesnym badaczom jedynie w zarysie, miało charakter zwyczajowy i było silnie związane z dawnymi wierzeniami. Do 1819 r. obowiązywał system *kapu*, czyli ograniczenia i zakazy o charakterze religijnym. Za ich naruszenie wymierzano karę śmierci (wykonywaną przez spalenie, utopienie, uduszenie, ukamienowanie, pogrzebanie żywcem) lub kary mitylacyjne (wylupienie oczu, pozbawienie kończyn). Trudno

więc nie zauważyć, że już samo ogłoszenie kodeksu karnego stanowiło jakościowy przełom¹.

Nowe było dla tubylców nie tylko stanowanie prawa przez władzę publiczną, ale nawet sama koncepcja sądu, który według przyjętej procedury rozstrzyga sprawę, przyznając rację jednej ze stron. Dawniej spory rozwiązywano podczas ceremonii *ho'oponopono*, w ramach której zwaśnione strony, w towarzystwie krewnych, spotykały się w obecności kapłanów i pozostałych członków lokalnej wspólnoty. Po wspólnych modłach każdy z zainteresowanych mógł nie tylko przedstawić swoją wersję zdarzeń, ale także wyrazić odczuwany żal i gniew. Dysputy mogły trwać kilka dni, a ich zasadniczym celem było osiągnięcie pokoju między jednostkami i rodzinami, które nadal miały żyć w jednej wiosce i współpracować ze sobą przy realizacji wspólnych zadań: pracach irygacyjnych lub połowach ryb. Jak podaje Mari J. Matsuda:

Postępowanie kończyło się, gdy emocjonalnie wyczerpane strony zdawały sobie wreszcie sprawę z wiążącego je fundamentalnego związku i odpokutowały za indywidualne akty egoizmu oraz naruszenie norm wspólnotowych. Ceremonię kończyły uściski, lzy i przesadne akty hojności wobec byłych oponentów, za pomocą których każda ze stron wyrażała wstyd i wyrzuty sumienia z powodu porzuconej już kłótności².

¹ K. Rakowska, M. Rakowski, *Ustrój Królestwa Hawajów (1810–1893)*, Warszawa 2021, s. 19–41; T. Szczerbowski, *Kultura hawajska. Ka Mo'omeheu Hawai'i*, Kraków 2014, s. 17–69, 110–116, 124–129, 204–217; idem, *Wyspy Hawajskie. Język i tradycja*, t. I, Kraków 2006, s. 162–163; R.S. Kuykendall, *The Hawaiian Kingdom, t. I: 1778–1854. Foundation and Transformation*, Honolulu 1938, s. 1–70; R.S. Kuykendall, A. Grove Day, *Hawaii: a history. From Polynesian kingdom to American statehood*, Hoboken 1976, s. 3–62; J.L. Haley, *Captive paradise. A history of Hawaii*, New York 2014, s. 1–135; G. Daws, *Shoal of time. A history of the Hawaiian Islands*, Honolulu 1968, s. 1–154; idem, *Honolulu. The First Century. The story of the town to 1876*, Honolulu 2006, s. 1–83; M.J. Matsuda, *Law and Culture in the District Court of Honolulu, 1844–1845: A Case Study of the rise of Legal Consciousness*, „The American Journal of Legal History” 1988, t. XXXII, nr 1, s. 17; J.F. Siler, *Lost kingdom. Hawaii's last queen, the sugar kings and America's first imperial adventure*, New York 2012, s. XXII–XXIV; s. 3–12; W.D. Alexander, *A brief history of the Hawaiian people*, Woodstock 1891, s. 18–165; M.Ch. Alexander, *The story of Hawaii*, New York – Cincinnati – Chicago [1912], s. 9–168; M.K. McKenzie (red.), *Native Hawaiian rights handbook*, Honolulu 1991, s. 3–5; H.G. Allen, *The betrayal of Liliuokalani last queen of Hawaii 1838–1917*, Honolulu 1982, s. 23–30.

² M.J. Matsuda, *Law and Culture...*, s. 19–20; zob. też T. Szczerbowski, *Kultura hawajska...*, s. 130–131. Odmienne przedstawiał to Walter Francis Frear w publikacji z końca XIX wieku. Wskazywał na powszechność instytucji zemsty, która w przypadku kradzieży miała przybierać szczególną postać: poszkodowany wchodził do domu złodzieja, skąd – przy poparciu wspólnoty – zabierał, co chciał. Jednocześnie autor ten wskazywał, że sprawiedliwości można było dochodzić w sądzie, zwłaszcza jeśli oskarżony miał wyższą niż pokrzywdzony pozycję społeczną. Opisał nawet strukturę sądów, na którą miały składać się sądy lokalne, dystryktowe i krajowe, wspominał też o istnieniu trybunałów religijnych (*ecclesiastical tribunals*), stosujących ordalia. Informacje te trudno uznać za przekonujące, gdyż autor nie tylko nie podał ich podstawy źródłowej, ale nawet nie starał się wy-

Pierwsze na Hawajach akty prawa stanowionego dotyczące prawa karnego były przedmiotem wcześniejszej publikacji³. Celem tego artykułu jest prezentacja kodeksu karnego z 1850 r., który stanowił kompleksową kodyfikację tej gałęzi prawa i swoiste domknięcie recepcji zachodniego prawa karnego. O ile różne aspekty rozwoju prawa sądowego były już przedmiotem naukowej refleksji⁴, o tyle wciąż brakuje prawniczej analizy wspomnianego kodeksu. Nie chodzi przy tym oczywiście o komentarz do każdego z przepisów tego obszernego aktu, ale o jego ogólną charakterystykę i zwrócenie uwagi na najciekawsze rozwiązania. Zmierza ona do wykazania, w jakim zakresie w kodyfikacji znalazły się instytucje nowe, inspirowane prawem anglosaskim, a w jakim nawiązywały one do dawnej kultury prawnej.

1. Ogólna charakterystyka kodeksu

Pierwszy hawajski kodeks karny został uchwalony 21 czerwca 1850 r. przez parlament, który wykonał w ten sposób własną rezolucję z 27 września 1847 r., zobowiązującą do jego przygotowania. Ustawę zatwierdził król Kamehameha III (1825–1854), a podpis pod aktem złożył również Keoni Ana jako *kuhina nui*, czyli ówczesny premier.

Projekt kodeksu został opracowany przez Williama Little Lee, który od 1847 r. przewodniczył hawajskiemu Sądowi Najwyższemu i miał znaczący udział w powstaniu najistotniejszych ówczesnych aktów prawnych. Ten absolwent Harvard Law School, urodzony w 1821 r. w stanie Nowy Jork, przybył na wyspy zaledwie rok przed objęciem urzędu sędziego. W Honolulu szukał nie tyle szybkiej kariery, ile klimatu sprzyjającego walce z gruźlicą. Ponieważ na Hawajach był przed nim tylko jeden wykształcony prawnik (adwokat John Ricord), sam władca zaproponował mu pozostanie w kraju i zaoferował stanowisko w kształtującym się wówczas wymiarze

jaśnić, jak dokonał ustaleń dla okresu, z którego nie pochodzą źródła pisane. Zob. W.F. Frear, *The evolution of the Hawaiian judiciary*, „Papers of The Hawaiian Historical Society” 1894, nr 7, s. 1–7.

³ M. Rakowski, *Początki hawajskiego prawodawstwa karnego* [w:] A. Lityński, A. Matan, M. Mikołajczyk, D. Nawrot, G. Nancka (red.), *Verus amicus rara avis est. Studia poświęcone pamięci Wojciecha Organiściaka*, Katowice 2020, s. 688–701.

⁴ Należy wskazać na amerykańskie prace z zakresu socjologii prawa. Sally Engle Merry, traktując prawo jako element kultury i badając wpływ prawa stanowionego na życie codzienne i świadomość tubylców, przedstawia recepcję zachodniego prawa na Hawajach jako element „miękkiego kolonializmu” (S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i. The cultural power of law*, Princeton 2000). Zmiany w zakresie świadomości prawnej tubylców w świetle orzecznictwa sądu w Honolulu w połowie lat 40. XIX wieku analizuje Mari J. Matsuda (*Law and Culture...*), natomiast Aleandro Zanghellini zajmuje się problemem wpływu recypowanych przepisów karnych na postrzeganie różnych aspektów seksualności człowieka (A. Zanghellini, *Sodomy Laws and Gender Variance in Tahiti and Hawai'i*, „Laws” 2013, nr 2, s. 52, https://www.researchgate.net/publication/277450785_Sodomy_Laws_and_Gender_Variance_in_Tahiti_and_Hawai'i [dostęp: 4.02.2023]).

sprawiedliwości. Pracując nad projektem kodeksu karnego, Lee był człowiekiem bardzo młodym, niewątpliwie dobrze wykształconym, ale jeszcze bez większego prawniczego doświadczenia i bez gruntownej znajomości stosunków miejscowych⁵.

Przedkładając projekt kodeksu, Lee wyjaśniał, dlaczego prace nad nim trwały dość długo. Powoływał się na równoległe przygotowywanie projektu kodeksu cywilnego oraz na obowiązki związane z kierowaniem Sądem Najwyższym. Wskazał, że wiele rozwiązań zaczerpnął z kodeksów karnych Massachusetts i Luizjany, a także z angielskiego *common law*, jednocześnie zapewniał, że opierał się na dawnych hawajskich prawach i zwyczajach. Lee przekonywał, że zamierzając stworzyć prawo odpowiednie zarówno dla tubylców, jak i ludności napływowej, konsultował projekt nie tylko z prawnikami, ale także z przedstawicielami cudzoziemców, kupcami oraz misjonarzami. Zwrócił też uwagę na konieczność przygotowania w przyszłości aktu regulującego kwestie proceduralne (choć jednocześnie pewne przepisy z zakresu postępowania karnego umieścił w tekście kodeksu karnego)⁶.

Kodeks uchwalony został w dwóch wersjach językowych – hawajskiej i angielskiej (rozdział LV sekcja 3), podstawę naszych badań stanowiła zaś druga z nich⁷. Dwujęzyczność uchwalanych wówczas ustaw nie może zaskakiwać – miały być zrozumiałe dla tubylców (choć można przypuszczać, że kodeks karny zawierał liczne pojęcia wcześniej im nieznane), a także dla coraz liczniejszych cudzoziemców. Jak podaje S.E. Merry, tekst kodeksu został opracowany w języku angielskim, a później przełożono go na hawajski. Wydaje się to oczywiste w sytuacji, gdy twórca ustawy pochodził z USA, a podstawę jego prac stanowił projekt ustawy karnej dla stanu Massachusetts⁸. W latach 50. w orzecznictwie Sądu Najwyższego, także na gruncie kodeksu karnego, przyjmowano prymat wersji w języku hawajskim, jako sporządzonej w „mowie prawodawcy tego kraju”. Inne były jednak oczekiwania pochodzących z USA prawników. Pod ich wpływem do uchwalonego w 1859 r. kodeksu cywilnego wpisano zasadę pierwszeństwa tekstu anglojęzycznego. Przełożyło się na zmianę stanowiska Sądu Najwyższego również w odniesieniu do innych ustaw. Przyjmowano odtąd jako wiodący tekst angielski, ewentualnie pogląd o integralności obu wersji językowych, bez prymatu żadnej z nich⁹.

⁵ B.E. Dunn, *William Little Lee and Catherine Lee, Letters from Hawai'i 1848–1855*, „The Hawaiian Journal of History” 2004, t. 38, s. 60–61; J.L. Silverman, *Imposition of a Western Judicial System in the Hawaiian Monarchy*, „The Hawaiian Journal of History” 1982, t. 16, s. 58–59.

⁶ Report [w:] *Penal code of The Hawaiian Islands*, s. III–IV.

⁷ Korzystaliśmy z anglojęzycznego tekstu opublikowanego w postaci broszury: *Penal code of The Hawaiian Islands passed by The House of Nobles and Representatives on the 21st of June A.D. 1850; to which are appended the other acts passed by the House of Nobles and Representatives during their general session for 1850*, Honolulu 1850, s. 1–133.

⁸ S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i...*, s. 102.

⁹ P.F. Nahoa Lucas, *E Ola Mau Kākou I Ka 'Ōlelo Makuahine: Hawaiian Language Policy and the Courts*, „The Hawaiian Journal of History” 2000, t. 34, s. 3–4.

Tekst ustawy karnej został podzielony na rozdziały (*chapters*) oznaczone tytułami, te zaś dzieliły się na sekcje (*sections*) oznaczone kolejnymi liczbami, w każdym rozdziale poczynając od jedynek. Każdy rozdział rozpoczynał się od zestawienia tytułów poszczególnych sekcji; taka redakcja zdecydowanie zwiększa czytelność aktu.

Pierwsze pięć rozdziałów ustawy składało się na swego rodzaju część ogólną kodeksu. Dalsze – mocno rozbudowane – poświęcone były kolejnym typom przestępstw, które najczęściej na wstępie rozdziału definiowano, po czym opisywano typy kwalifikowane i uprzywilejowane danego czynu zabronionego oraz grożące kary. Zdarzało się też (jak w przypadku przestępstwa uszkodzenia mienia), że kazuistycznie omawiano formy popełnienia czynu.

Ostatni z rozdziałów (LV) zawierał normy derogacyjne i przejściowe (sekcja 1). Wskazano przepisy, które zostały uchylone – konkretne rozdziały ze zbioru „Laws of Hawaiian Islands” oraz innych wcześniejszych aktów prawnych. Nowy kodeks miał wejść w życie w pierwszy poniedziałek września 1850 r., nie przewidziano więc *vacatio legis* koniecznego do upowszechnienia jego postanowień, choć jednocześnie nakazano jego publikację w prasie, czyli w gazetach „Elele” i „Polynesian” (sekcja 3).

2. Część ogólna kodeksu

Hawajski kodeks karny otwierała złożona z pięciu rozdziałów część ogólna, w dalszej części aktu znalazły się również przepisy o charakterze generalnym, które z uwagi na treść także zostaną omówione.

W rozdziale I kodeksu zdefiniowano podstawowe pojęcia. W sekcji 1 znajdujemy formalną definicję przestępstwa (*offence*), za które uznawano czynienie tego, co prawo karne zabrania czynić, lub zaniechanie tego, co nakazuje. W sekcji 2 wskazano, że zbrodnia (*felony* lub *crime*, synonimicznie) to przestępstwo zagrożone karą śmierci lub pozbawienia wolności na czas dłuższy niż 2 lata bądź karą pozbawienia jakiegokolwiek prawa cywilnego lub politycznego; do kategorii tej zaliczono także kradzież. Pozostałe przestępstwa były zaś określane występkami (*misdemeanors*). Podział przestępstw nie miał większego znaczenia, gdyż w przepisach kodeksu prawodawca nie odwoływał się do zdefiniowanych przez siebie pojęć. Dalej – w sekcji 3 – natrafiamy na definicję winy (*malice*), która polegała na wyraźnym zamiarze popełnienia przestępstwa, a także na nienawiści, złej woli oraz żądzy zemsty, okrucieństwie działania lub gniewie, zamiarze bądź pragnieniu zysku lub uzyskania korzyści dla sprawcy lub innej osoby, bądź czynienia zła lub wyrządzenia krzywdy jakiegokolwiek osobie lub osobom albo ogółowi; jak również na działaniu wynikającym z nieuwagi, lekkomyślnego lekceważenia lub rażącego zaniedbania życia, zdrowia lub osobistego bezpieczeństwa lub uprawnień bądź przywilejów innych osób, wielu lub kilku,

znanych lub nieznanymi, a także na umyślnym pogwałceniu prawnego obowiązku lub umyślnym naruszeniu prawa.

W rozdziale II znalazły się normy o charakterze proceduralnym, nie zaś materialnoprawnym. Znajdujemy tam podstawowe gwarancje procesowe:

1) nikt nie będzie ukarany za przestępstwo inaczej niż na podstawie wyroku wydanego przez sąd właściwy w danej sprawie (sekcja 1),

2) nikt nie może być sądzony ani skazany, jeśli nie został oskarżony (z wyjątkiem drobniejszych czynów – sekcja 2),

3) w procesie oskarżony będzie miał prawo spotkania świadków oskarżenia twarzą w twarz oraz zgłoszenia własnych świadków i innych dowodów (sekcja 3),

4) jeżeli prawo przewiduje udział ławy przysięgłych, skazanie może nastąpić tylko na podstawie werdyktu ławy (sekcja 4),

5) zakazane jest ponowne pociąganie do odpowiedzialności za ten sam czyn, jeżeli oskarżony został już skazany lub uniewinniony (sekcja 5),

6) oskarżony będzie uznawany za niewinnego, a jeżeli jego wina nie zostanie odpowiednio wykazana – zostanie uniewinniony (sekcja 6),

7) przyjmuje się, że każdy obejmuje swoim zamiarem naturalne i najbardziej prawdopodobne konsekwencje swoich działań (sekcja 7),

8) oskarżenie o przestępstwo nie może automatycznie wyłączać działania w charakterze strony pokrzywdzonej (sekcja 8).

Przedstawione wyżej podstawowe zasady pociągania do odpowiedzialności karnej jawią się jako nowoczesne i dojrzałe, odpowiadające współczesnemu modelowi procesu karnego. Trudno przyjąć, że znalazły się w kodeksie niezależnie od wpływu światowej myśli karnistycznej, zatem sama ich treść stanowi dowód silnego oddziaływania białych przybyszów na rozwój lokalnego prawodawstwa.

Ustawodawca określił zakres obowiązywania kodeksu. Hawajskiemu prawu karnemu podlegali poddani króla oraz cudzoziemcy przebywający w granicach królestwa, z zastrzeżeniem wyjątków wynikających z prawa międzynarodowego (rozdział III sekcja 1). Stosowało się ono także do działań podjętych poza granicami państwa, jeśli skutki czynu powstały na obszarze królestwa, dotyczyły dobrobytu królestwa lub osobistego bezpieczeństwa, własności lub praw jego mieszkańców (sekcja 2). Na Hawajach miał obowiązywać jeden system prawa – dla tubylców i białych przybyszów, nie zaś, jak w koloniach afrykańskich, odmienne normy dla Europejczyków i ludności rdzennej¹⁰.

Wskazano też podmiotowe wyłączenia odpowiedzialności karnej (rozdział IV). Dzieci poniżej 7 lat uznano za niezdolne do popełnienia przestępstwa (sekcja 1), natomiast u osób w wieku od 7 do 14 lat zdolność do popełnienia przestępstwa zależała od tego, czy sprawca działał z rozeznaniem (*intelligence*) i zrozumieniem natury aktu

¹⁰ S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i...*, s. 35.

(sekcja 2). Nie popełniały również przestępstwa osoby dotknięte niedorozwojem umysłowym (sekcja 3), zaś sprawca działający w wyniku zaburzeń psychicznych, pozbawiających go zdolności rozpoznania natury i przestępności jego czynu, nie podlegał karze (sekcja 4). Wolny od odpowiedzialności karnej był także sprawca zmuszony do popełnienia czynu siłą, której nie mógł się oprzeć ani od której nie mógł uciec (sekcja 5).

W rozdziale V ustawodawca zajął się problemem udziału w przestępstwie. Za głównych sprawców przestępstwa uznawano tych, którzy wzięli udział w jego dokonaniu, byli przy tym obecni, pomagali, podzegli, popierali lub zachęcali innych do popełnienia czynu (sekcja 1). W sekcji 2 określono zasady odpowiedzialności pomocnika, który miał być winnym przestępstwa, do którego się przyczynił, podlegał zatem karze przewidzianej za czyn, którego popełnienie ułatwił. Taką samą karę ponosił ten, kto był obecny przy popełnianiu przestępstwa i brał w nim udział (sformułowanie takie pozostawia wątpliwości, czy sankcjonowano samą tylko obecność, którą traktowano jako udział w czynie zabronionym).

W końcowej części kodeksu znajdujemy przepisy, które również powinny znaleźć się w części ogólnej. W rozdziale XLV określono zasady odpowiedzialności za usiłowanie oraz podżeganie. Usiłowanie przestępstwa opisano jako czyn podjęty w celu dokonania przestępstwa, będący częściowym wykonaniem zamiaru jego popełnienia (sekcja 1). Tę formę przestępstwa odróżniono od przygotowania, którego karalności nie przewidziano (sekcja 2). Sprawca usiłowania podlegał karze takiej, jaką przewidziano za czyn, który zamierzał popełnić, jednak jeśli dopuszczono wybór kary, należało zastosować łagodniejszą (sekcja 5). Na takiej samej zasadzie karany był podżegacz (sekcja 6). Hawajski prawodawca przewidział również instytucję czynnego żalu – jeśli podżegacz zapobiegł dokonaniu, nie podlegał karze (sekcja 8). W rozdziale XLVI szczegółowo uregulowano zasady odpowiedzialności za poplecznictwo.

W ostatnich rozdziałach natrafiamy także na przepisy proceduralne, w których opisano: zasadę *ne bis in idem* (rozdział XLVII), postępowanie w przypadku obawy popełnienia przestępstwa (XLVIII), nakaz przeszukania (XLIX), aresztowanie (L), kaucję (LI), właściwość Police Courts oraz District Justices, czyli najniższych instancji wymiaru sprawiedliwości (LIII), uprawnienia szeryfów, prefektów, konstabli oraz innych oskarżycieli (LIV). Odnajdujemy tam też przepis z zakresu prawa wykonawczego – w rozdziale LII uregulowano zasady egzekwowania kary grzywny oraz kosztów postępowania.

Wśród prezentowanych wyżej przepisów o charakterze ogólnym zabrakło takich, które określałyby zasady wymiaru kary i definiowały rodzaje sankcji, wskazujących przy określeniu odpowiedzialności za poszczególne typy czynów zabronionych¹¹.

¹¹ Nie została w szczególności zdefiniowana kara ciężkich robót, często występująca w hawajskim kodeksie.

Jedynie w rozdziale II sekcji 9 wskazano, że środki z grzywnien lub konfiskaty majątku przypadają rządowi, chyba że wyraźnie określono inne ich przeznaczenie.

3. Przepęstwa przeciwko ¼yciu, zdrowiu i wolnoœci

Jak ka¿dy kodeks karny, tak¿e ustawa hawajska gwarantowała ochronę podstawowych dóbr cz³owieka, w tym jego ¼ycia i zdrowia. Rozdzia³ VII nosi³ tytu³ „Morderstwo i zabójstwo” (*Murder and manslaughter*). Pierwsze z tych przepęstw polega³o na zabiciu cz³owieka ze z³ym zamiarem, bez zezwolenia lub uzasadnienia prawnego (sekcja 1). Na wzór amerykañski wyrózniono morderstwo pierwszego stopnia (popelnione z premedytacj¹ albo przy dokonaniu b¹d¿ usi³owaniu zgwa³cenia, rozboju lub w³amania albo innego przepęstwa zagro¿onego kar¹ œmierci – sekcja 2) oraz drugiego stopnia (obejmuj¹ce pozosta³e przypadki pozbawienia ¼ycia – sekcja 3). Za pierwszy z tych czynów grozi³a kara œmierci (sekcja 5), za drugi – od 5 do 20 lat cię¿kich robót (sekcja 7). Zwraca uwagę przepis sekcji 6, zgodnie z którym s¹d móg³ orzec, ¿e cia³o skazanego za morderstwo zostanie przekazane chirurgom na potrzeby sekcji. Interesuj¹ce jest równie¿ domniemanie z sekcji 4, nakazuj¹ce przyj¹ć istnienie z³ego zamiaru po stronie oskar¿onego o zabójstwo. Na pods¹dny spoczywa³ cię¿ar dowodu, ¿e taki zamiar nie istnia³; by³o to wiêc wyra¿ne odstepstwo od zasady domniemania niewinnoœci. Pozbawienie ¼ycia bez takiego zamiaru, w stanie silnego wzburzenia wywo³anego prowokacj¹ lub inn¹ uznan¹ przyczyn¹ (czyli zabójstwo, a nie morderstwo), karane by³o cię¿kimi robotami na czas do 10 lat lub grzywn¹ od 1000 do 10 000 \$¹² (sekcja 8).

W rozdziale IX okreœlono odpowiedzialnoœć za napaœć i pobicie (*assault and battery*), a w rozdziale XXXIV za udzia³ w bójce (*affray*). Za zgwa³cenie grozi³a kara cię¿kich robót do¿ywo³nych lub przez okreœlon¹ liczbê lat (rozdzia³ XI sekcja 1). Typem kwalifikowanym by³o zgwa³cenie lub molestowanie dziecka p³ci ¿eñskiej poni¿ej lat 10; przewidziano za to karê œmierci lub do¿ywo³nych robót (sekcja 2). Oczywista jest szczegó³na ochrona ma³oletnich, gdy czyn sprawcy godzi³ w wolnoœć seksualn¹ jednostki, a jednoczeœnie mia³ charakter pedofilski. Trudno jednak znaleŹ wytlumaczenie objêcia t¹ szczegó³n¹ ochron¹ jedynie dzieci p³ci ¿eñskiej, jakby zgwa³cenie piêcioletniego ch³opca mia³o byÊ z za³o¿enia mniej karygodne od zgwa³cenia jego kole¿anki lub siostry b¹d¹cej w takim samym wieku. Jedynym sensownym wyjaœnieniem mog³oby byÊ wskazanie na wysok¹ liczbê takich przepęstw popelnianych na szkodê najm³odszych kobiet, co prze³o¿y³o siê na wy¿ej wskazan¹ treœć przepisu statuuj¹cego kwalifikowany typ zgwa³cenia.

¹² Hawajsk¹ walut¹ by³a wówczas dala (dolar), odpowiadaj¹ca wartoœci¹ dolarowi amerykañskiemu. Zob. *Hawaii's Coinage 1847–1883*, <https://web.archive.org/web/20130806163259/http://coinsite.com/content/Articles/Hawaii.asp> [dostêp: 7.04.2023].

Prawodawca wskazał, że pokrzywdzona kobieta może być pełnoprawnym świadkiem w postępowaniu z oskarżenia o zgwałcenie, uprowadzenie lub uwiedzenie, jednocześnie zastrzegając, że warunkiem skazania jest potwierdzenie jej relacji innym dowodem (rozdział XI sekcja 7). Judith R. Gething tłumaczy, że wprowadzenie takiego wymogu wynikało z powszechnej w USA obawy, że niewinny mężczyzna może zostać skazany na podstawie oskarżeń ze strony nieuczciwej kobiety¹³.

W rozdziale X przedmiotem ochrony uczyniono wolność człowieka. W sekcji 1 wskazano kary za porwanie, bezprawne uwięzienie, sprzedaż w niewolę lub przetrzymywanie w charakterze niewolnika. Groziła za to grzywna do 1000 \$ orzekana kumulatywnie z karą więzienia z ciężkimi robotami do lat 2. Ponownie natrafiamy na domniemanie winy, zgodnie z którym w procesie osoby oskarżonej o porwanie lub uwięzienie należało przyjąć, że jakkolwiek zgoda pokrzywdzonego została uzyskana podstępem bądź wymuszona przymusem lub groźbami i dlatego była uznawana za nieistniejącą, chyba że domniemanie zostało obalone (sekcja 3). Inaczej niż w przypadku zgwałcenia, czyn przeciw dziecku stanowił uprzywilejowany, a nie kwalifikowany typ czynu zabronionego. Dla sprawcy „kradzieży dzieci” (*child-stealing*) przewidziano karę łagodniejszą: więzienie z ciężkimi robotami do lat 2 orzekane alternatywnie z grzywną do kwoty 500 \$, z możliwością zastosowania obu kar łącznie (sekcja 4). Interesujący był ustawowy kontratyp dotyczący „kradzieży dzieci”. Odpowiedzialności nie podlegał sprawca, który działał z powodów humanitarnych, aby chronić dziecko przed okrucieństwem i cierpieniem, ewentualnie czynu dopuścił się w dobrej wierze jako prawowity rodzic, opiekun lub pan (sekcja 6).

4. Przesłpstwa przeciwko mieniu

Przepisy statuujące odpowiedzialność za przespstwa przeciwko mieniu stawią dowód przemian następujących w prawie hawajskim pod wpływem przybyszów z za morza. Mari J. Matsuda twierdzi, że dawni Hawajczycy nie znali własności pojmoanej jako jednolite i absolutne władztwo jednostki nad rzeczą. Istotne dobra, w tym ziemia i zasoby naturalne, należały do wspólnoty, której członkowie mogli cieszyć się prawem okresowego korzystania z nich, a uprawnienie, które my nazywamy własnością, „było rozdzielone pomiędzy różne sposoby korzystania, różne okresy i różnych ludzi”. W ramach wiejskiej wspólnoty powszechne było przekazywanie sobie dóbr w ramach wzajemnych więzi¹⁴.

Rozwój miast (zwłaszcza Honolulu) oraz pojawienie się nowego rodzaju dóbr wiązało się upowszechnieniem zachodniego pojmoania własności. Jednocześnie

¹³ J.R. Gething, *Christianity and Coverture: Impact on the Legal Status of Women in Hawaii, 1820–1920*, „Hawaiian Journal of History” 1977, t. 11, s. 208.

¹⁴ M.J. Matsuda, *Law and Culture...*, s. 17, 33.

rozszerzał się katalog rzeczy, które warto było ukraść. Z protokołów sądu w Honolulu z lat 1844–1845 wynika, że na 140 spraw o kradzież aż 104 dotyczyły zaboru przedmiotów wcześniej nieznanymi (sprowadzonych na wyspy zwierząt, pieniędzy, odzieży – po 19 przypadków), a tylko 36 odnosiło się do zaboru dóbr „dawnych” (13 przypadków kradzieży znanych wcześniej zwierząt, najczęściej świń, a także kurcząt i psa, 4 przypadki zaboru łodzi, 3 – poszycia dachu)¹⁵.

Przestępstwami przeciwko mieniu stypizowanymi z kodeksie z 1850 r. były:

1) włamanie (rozdział XIV), zdefiniowane jako wejście do pomieszczenia, czyli wprowadzenie do niego ręki, stopy, palca lub jakiegokolwiek części ciała, wrzucenie tam lub wsunięcie przedmiotu (sekcja 6),

2) rozbój (rozdział XV), przy czym ustawodawca nakazał domniemywać, że jeśli sprawca uzbrojony był w niebezpieczne narzędzie, to posiadał je w celu popełnienia rozboju (sekcja 9),

3) kradzież (rozdział XVI), dla której prawodawca przewidział cztery stopnie przestępstwa (sekcja 15),

4) sprzeniewierzenie, czyli przywłaszczenie rzeczy powierzonej (rozdział XIX),

5) wymuszenie (rozdział XX),

6) paserstwo (rozdział XXI),

7) oszustwo (rozdział XXII),

8) podpalenie (rozdział XXIII), przy czym umyślne podpalenie domu w nocy karano śmiercią (sekcja 2),

9) umyślne uszkodzenie rzeczy (rozdział XXIV), przy czym w aż 13 punktach szczegółowo opisano typy tego przestępstwa (sekcja 2),

10) oznaczanie cudzego bydła własnym znakiem (*felonious branding of cattle* – rozdział XXVI).

5. Prawo karne na straży nowej moralności

Jeszcze na początku XIX wieku na Hawajach występowało wielożeństwo, a tradycyjny taniec wyspiarzy – *hula* – stanowił pochwałę cielesności. Tolerowano stosunki cielesne z dziećmi i nie potępiano relacji homoseksualnych. Wodzowie miewali u swego boku męskich towarzyszy (zwanymi *aikane*), którzy byli nie tylko ich kochankami, ale nierzadko pełnili także funkcje polityczne. Zdarzały się przypadki kazirodztwa wśród wodzów, uznawano nawet, że szczególną pozycję ma dziecko, którego wysoko urodzeni rodzice byli rodzeństwem. Podobnie traktowano potomka zrodzonego w małżeństwie zawartym między wodzem a córką jego brata lub siostry. Przyjmowanie przez tubylców nauczania chrześcijańskich misjonarzy (początkowo

¹⁵ Ibidem, s. 30–31.

protestanckich z USA, od 1827 r. katolickich z Francji, a po 1850 r. także mormonów) przyniosło nowe postrzeganie życia płciowego i w oczywisty sposób prowadziło do przekreślenia dotychczasowych zasad rządzącymi kontaktami seksualnymi¹⁶. Nastąpiło to, co Aleardo Zanghellini nazywa „importem chrześcijańskiej moralności seksualnej”¹⁷. Z kolei Merry wskazuje, że na wyspach przyjęto „surową kalwińską wersję protestanckiego chrześcijaństwa”, przywiezioną przez pełnych pasji misjonarzy z Nowej Anglii. Pod ich wpływem zarządzanie seksualnością stało się główną troską elit rządzących na Hawajach w XIX wieku, powodowanych „chrześcijańską żądzą nawracania” i dążeniem do stworzenia narodu „cywilizowanego”, szanowanego na arenie międzynarodowej¹⁸.

Kodeks z 1850 r. przewidywał ściganie aborcji (rozdział XII sekcja 1), przy czym wolny od odpowiedzialności był sprawca działający w celu ratowania życia kobiety (sekcja 2). Szczegółowo opisano odpowiedzialność za inne przestępstwa związane z seksualnością – poligamię, cudzołóstwo, kazirodztwo i sodomię. Karano zarówno współżycie z osobą pozostającą w związku małżeńskim, jak i intymne relacje dwojga osób stanu wolnego (rozdział XIII sekcje 4 i 5). Ścigano nawet sprawców „sprośnych rozmów, lubieżnego zachowania oraz zmysłowego nagabywania”, za co groziła kara grzywny od 2 do 10 \$ lub roboty do 10 dni (sekcja 6).

Szczególnie surowo karano sodomię, za którą groziła grzywna do 1000 \$ kumulatywnie z ciężkimi robotami przez nie więcej niż 20 lat (sekcja 9). Samo pojęcie sodomii nie było oczywiste, gdyż zdefiniowano je w odmienny sposób w angielskiej i hawajskiej wersji językowej. W tekście angielskim miała to być „zbrodnia przeciw naturze, czy to z udziałem człowieka, czy jakiegokolwiek zwierzęcia”. Nietrudno dostrzec, że nie była to definicja jasna. O ile nie budzi większych wątpliwości, że ścigano zoofilię, to trudno uznać za jednoznaczne, jakie czyny z udziałem człowieka miałyby być sprzeczne z naturą. Z pewnością chodziło o stosunki homoseksualne, nie ma jednak pewności, czy nie zamierzano zakazać również współżycia analnego między osobami różnych płci. Z kolei w hawajskiej wersji językowej posłużono się pojęciem *moe aikane*, które miało oznaczać „tego, który sypia z kochankiem tej samej płci”. Zanghellini wskazuje, że sformułowanie to miało szersze znaczenie, oznaczało nie tylko stosunek analny lub oralny, ale także inne homoseksualne czynności seksualne, w tym współżycie dwóch kobiet¹⁹. Zatem w przypadku przestępstwa sodomii wybór wersji językowej przez sąd (zob. wyżej) mógł mieć wpływ na zakres przedmiotowy przepisu karnego. W drugiej połowie stulecia toczyło się jedynie siedem

¹⁶ W.D. Alexander, *A brief history...*, s. 32–33; A. Zanghellini, *Sodomy Laws...*, s. 57; G. Daws, *Shoal of time...*, s. 62–65, 80–81; J.L. Haley, *Captive paradise...*, s. 77–85.

¹⁷ A. Zanghellini, *Sodomy Laws...*, s. 52.

¹⁸ S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i...*, s. 16, 63.

¹⁹ A. Zanghellini, *Sodomy Laws...*, s. 58–59.

postępowań z oskarżenia o sodomie, w każdym przypadku zarzuty dotyczyły samych mężczyzn²⁰.

Seksualności dotyczył także rozdział penalizujący sprowadzanie powszechnego niebezpieczeństwa (*common nuisance* – rozdział XXXVII). Niektóre wskazane tam typy przestępstw godziły nie tyle w bezpieczeństwo powszechnie, ile w rygorystycznie pojmowaną chrześcijańską moralność. W sekcji 7 określono sankcje za importowanie, drukowanie, sprzedaż, dystrybuowanie (itd.), dostarczanie rodzinie, do szkoły lub miejsca edukacji obscenicznych obrazków, druków, figur, opisów lub wyobrażeń, oczywiście zmierzających do psucia moralności młodzieży lub moralności w ogóle.

Zanghellini twierdzi, że w zakresie przestępstw związanych z seksualnością kodeks hawajski stanowił wersję ustawy karnej stanu Massachusetts – uproszczoną i dostosowaną do lokalnych potrzeb i warunków²¹. Ponadto przekonuje, że w tym zakresie normy prawne miały istotny wpływ na moralność tubylców i ich postawy. Homoseksualizm i transseksualizm, które w przeszłości dopuszczano, dziś nadal bywają piętnowane i uznawane za złe. Jeszcze w latach 60. XX wieku Rada Miejska Honolulu wymagała od transpłciowych kobiet (*māhū*) noszenia plakietek wskazujących na ich płęć męską, a lokalna policja skwapliwie egzekwowała ten obowiązek²².

Do rozwiązań angielskich²³ nawiązywała penalizacja prowadzenia „nieporządnego domu” (*keeping a disorderly house* – rozdział XLIII). W prawie angielskim pojęcie to miało dość szerokie znaczenie i oznaczało budynek, „w którym zachowanie jego mieszkańców może stać się uciążliwością publiczną lub w którym ludzie gromadzą się w celu prawdopodobnego zakłócenia spokoju publicznego lub popełnienia innego przestępstwa”, obejmowało zatem domy publiczne oraz „wspólne domy gier, wspólne domy bukmacherskie i nieuporządkowane miejsca rozrywki”²⁴. Hawajski prawodawca wskazał, że chodziło o dom przeznaczony do uprawiania prostytucji lub hazardu, niemoralnych pokazów, sprzedaży odurzających napojów bez licencji²⁵ (sekcja 2).

Kolejnym typem czynu zabronionego było przeszkadzanie w obrzędach religijnych oraz naruszanie szabat (rozdział XXXVI). Zwłaszcza ściganie nieprze-

²⁰ Ibidem, s. 59–60.

²¹ Ibidem, s. 58.

²² Ibidem, s. 52, 57.

²³ Zob. brytyjską ustawę Disorderly Houses Act z 1751 r. (An Act for the better preventing Thefts and Robberies, and for regulating Places of public Entertainment, and punishing Persons keeping disorderly Houses), <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1751/act/36/enacted/en/print.html> [dostęp: 3.02.2023].

²⁴ *Disorderly house* [w:] *Encyclopædia Britannica*, t. 8, 1911, https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclopædia_Britannica/Disorderly_House [dostęp: 3.02.2023].

²⁵ Sformułowanie o „sprzedaży bez licencji” nie jest jasne, bowiem w przepisach dotyczących ścigania dostarczania alkoholu tubylcom o licencjach na sprzedaż nie wspomniano.

gania „dnia świętego” świadczyło o wyraźnym wpływie kalwińskich misjonarzy. W tekście kodeksu odwołano się przy tym do dawnej konstrukcji *kapu*, czytamy bowiem w sekcji 2, że *The Lord's day is taboo*. Nieposzanowanie „dnia świętego” mogło polegać nie tylko na wykonywaniu pracy, ale także na obecności na tańcach, publicznych rozrywkach, pokazach, udziale w grach, a nawet na uprawianiu sportu. Za naruszenie szabatu groziła grzywna do 10 \$.

Dużo bardziej zdecydowanie ścigano bluźnierstwo „przeciw świętemu imieniu Boga”, za które groziła kara do roku ciężkich robót lub do 100 \$ grzywny (rozdział XXXV, sekcja 2). Czynnością sprawczą miało być np. negowanie istnienia Boga, stworzenia świata i sądu ostatecznego, ośmieszanie lub okazywanie pogardy świętemu słowu bożemu.

Przepisy analizowanego kodeksu jedynie w niewielkim zakresie stanowiły potwierdzenie zmieniającej się pozycji prawnej kobiety. W dawnym wyspiarskim społeczeństwie nie była ona zła, jednak za sprawą głoszonej przez misjonarzy interpretacji Biblii oraz wpływu systemu *common law* w połowie XIX wieku kobietom odmawiano zdolności do zarządzania swymi sprawami, w tym majątkiem, traktując je jak dzieci lub osoby niesprawne umysłowo. Przekładało się to na postępowanie karne, w którym – zdaniem Judith R. Gething – kobieta nie mogła udzielić poręczenia, że inna osoba stawi się w sądzie (w przepisie mowa jest bowiem o osobie posiadającej majątek – rozdział LI sekcja 8). Sprawczynie zakłócenia porządku publicznego nie mogła, podobnie jak małoletni, sama wpłacić kaucji zabezpieczającej jej dobre sprawowanie przez kolejne dwa lata, lecz pieniądze miały pochodzić od innej osoby (w domyśle: męża lub ojca – rozdział XVIII sekcja 3)²⁶.

6. Przesłpstwa przeciwko państwu, bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu

Przedmiotem ochrony był monarchiczny ustrój hawajskiego państwa i bezpieczeństwo kraju. W rozdziale VI zdradę (*treason*) zdefiniowano jako spiskowanie bądź usiłowanie zdetronizowania lub obalenia króla, sprowadzanie wojny przeciwko królewskiemu rządowi, przyłączenie się do nieprzyjaciół lub ich wspieranie (sekcja 1). Za zdradę przewidziano karę śmierci oraz konfiskaty mienia (sekcja 9). W tym przypadku przepis materialny połączono z normą procesową, zgodnie z którą skazanie za tę zbrodnię mogło nastąpić jedynie na podstawie zeznań co najmniej dwóch pełnoprawnych świadków lub przyznania się przed sądem (sekcja 8). Podobnie więc jak w średniowiecznym prawie europejskim, wymagano, by określony czyn został udowodniony za pomocą określonych dowodów.

²⁶ Na temat prawnego położenia hawajskich kobiet w XIX wieku: J.R. Gething, *Christianity and Coverture...*, s. 188–220.

Zakazane było pojedynkowanie się (rozdział VIII). Samo wyzwanie do walki karano bardzo surowo – grzywną do 1000 \$ oraz zakazem pełnienia jakiegokolwiek urzędu związanego z honorem, zyskiem lub zaufaniem (sekcja 2).

W kodeksie określono też inne typy czynów zabronionych:

1) pogwałcenie tajemnicy korespondencji (rozdział XVII),
 2) przestępstwa przeciw funkcjonowaniu poczty (rozdział XVIII),
 3) „wściekle lub nieuważne” jeżdżenie lub prowadzenie zwierząt bądź pojazdów oraz płoszenie zwierząt (rozdział XXVII),

4) udział w grupie przestępczej (*conspiracy* – rozdział XXIX),

5) utrudnianie lub wypaczanie wymiaru sprawiedliwości (rozdział XXX),

6) fałszowanie dokumentów (*forgery* – rozdział XXXI), opisane w aż 19 sekcjach,

7) fałszowanie pieniędzy (rozdział XXXII),

8) krzywoprzysięstwo (rozdział XXVIII),

9) sprowadzenie powszechnego niebezpieczeństwa (*common nuisance* – rozdział XXXVII), czynności sprawcze opisano kazuistycznie, a przestępstwo mogło polegać m.in. na hałasach nocnych, trzymaniu zwierząt przeszkadzających w nocy sąsiadom, prowadzeniu domu hazardu, rozprzestrzenianiu chorób zakaźnych (sekcja 1), szybkiej lub nieumiejętnej jeździe na drodze²⁷ (sekcja 4), a nawet na odpalaniu rakiet (sekcja 6),

10) pijaństwo (rozdział XXXV sekcja 1) – karze podlegał sprawca znaleziony na ulicy, drodze lub w innym miejscu publicznym w stanie nietrzeźwości, jeśli doszło do tego wskutek dobrowolnego użycia trunku, za pierwszy taki czyn wymierzano do 6 \$ grzywny, za kolejne – do 12 \$ grzywny lub do 3 miesięcy pozbawienia wolności,

11) przekleństwo (rozdział XXXV sekcja 3) – w przypadku tego czynu prawodawca wyraźnie wskazał, że odpowiada sprawca, który osiągnął „wiek rozeznania”, a jednocześnie określił krótki, miesięczny termin przedawnienia, którego bieg przerywało wniesienie oskarżenia; nie jest przy tym jasne, czy przedmiotem odpowiedzialności było znieważenie (przeklinanie) innej osoby, czy też każde wypowiedanie przekleństw (*whoever profanely curses or swears*),

12) żebractwo, próżniactwo, włóczęgostwo itp. (rozdział XXXVIII),

13) spiski i bezprawne zgromadzenia (rozdział XXXIX), opisane w aż 14 obszer-nych sekcjach,

14) hazard (rozdział XL),

15) zakłócanie ciszy nocnej (rozdział XLI) – był to najkrótszy rozdział kodeksu, w którym naruszanie ciszy nocnej określono jako tabu.

²⁷ Nielatwo „szybką lub nieumiejętną jazdę” odróżnić od „wściekłego jeżdżenia” z rozdziału XXVII.

7. Pozostałe przestępstwa

W kodeksie zdefiniowano również przestępstwa, które nie mieściły się w żadnej ze wskazanych wyżej kategorii. Warto zwrócić uwagę na penalizację okrucieństwa wobec zwierząt (rozdział XXV). Ścigano czyny wobec zwierząt cudzych (sekcja 1), a także – choć łagodniej – wobec własnych. Sprawca tego drugiego czynu podlegał karze grzywny w wysokości 5 \$, a przy powrocie do przestępstwa kara była podwyższana o 5 \$ w przypadku każdego ponownego zdarzenia; nieuiszczona grzywna podlegała zamianie na roboty. Niezależnie od wysokości kary, która i tak była dość dolegliwa, należy docenić samo zdefiniowanie takiego typu czynu zabronionego, a także wprowadzenie zasady sukcesywnego podwyższania kar dla osób powracających do przestępstwa. Warto również zauważyć, że w tym przypadku ustawodawca skorzystał z możliwości ścisłego oznaczenia sankcji, co być może miało zapobiegać orzekaniu kar zbyt łagodnych, a jednocześnie nie pozwalało na dostosowanie kary do charakteru czynu.

Do kategorii pozostałych przestępstw możemy również zaliczyć: oszczerstwo (rozdział XXXIII), wytwarzanie i sprzedaż napojów alkoholowych (rozdział XLII)²⁸, przestępstwa popełnianie na pełnym morzu lub innych wodach (rozdział XLIV).

8. Akt oryginalny czy jedynie recepcja?

Choćby z uwagi treść deklaracji Williama Lee, który wskazał źródła inspiracji w pracach nad kodeksem karnym, warto wyjaśnić, w jakim zakresie był to akt oryginalny, a w jakim stanowił kalkę rozwiązań obcych. Rozpocznijmy od porównania z prawem karnym stanu Massachusetts, w szczególności z obowiązującym wówczas kodeksem, stanowiącym część kompilacji opublikowanej w 1836 r.²⁹ Zestawienie obu tekstów pozwala dostrzec jedynie drobne zapożyczenia, polegające na przejęciu fragmentów zdań. Tytułem przykładu można wskazać definicję zdrady (rozdział VI sekcja 1 kodeksu Hawajów i rozdział 124 sekcja 1 kodeksu Massachusetts) czy przestępstwo udziału w pojedynku (rozdział VIII ust. 2 kodeksu Hawajów i rozdział 125 sekcja 2 kodeksu Massachusetts).

²⁸ Karano za sprzedaż lub darowanie tubylcom napojów alkoholowych lub innych substancji odurzających (sekcja 1).

²⁹ *The Revised Statutes of the Commonwealth of Massachusetts, passed November 4, 1835; to which are subjoined, an act in amendment thereof, and an act expressly to repeal the acts which are consolidated therein, both passed in February 1836; and to which are prefixed The Constitutions of the United States and of the Commonwealth of Massachusetts*, Boston 1836, s. 714–801, <https://archive.org/details/revised-statuteso00mass/page/n20/mode/1up> [dostęp: 10.03.2023].

Znacznie silniejszy był wpływ projektu nowego kodeksu dla Massachusetts z 1844 r., który nigdy nie stał się obowiązującym prawem. Merry podaje, że opracowując swój projekt, Lee przejął z dokumentu z Massachusetts systematykę, język i definicje. Oba akty rozpoczynały się od wyjaśnienia pojęć i postanowień ogólnych, a następnie prezentowały kolejne czyny zabronione w takim samym porządku, nierzadko opisując je identycznymi słowami. Kodeks z 1850 r. stanowił więc jedynie przeróbkę amerykańskiego projektu, a wiele jego sekcji było dosłownym powtórzeniem³⁰.

Były jednak pewne odrębności, które dotyczyły głównie przestępstw o charakterze seksualnym. Według projektu z Massachusetts nie była sprawczynią cudzołóstwa niezamężna kobieta współżyjąca z żonatym mężczyzną; na Hawajach karano obie strony takiej relacji. Z kolei tylko na wyspach sprawcy dopuszczający się współżycia bez ślubu mogli uniknąć odpowiedzialności przez zawarcie małżeństwa. Nieco inaczej określono też udział konstabli w grzywnach płaconych przez sprawców przestępstw przeciwko mieniu (na Hawajach m.in. musieli podzielić się otrzymaną kwotą z podlegającymi im funkcjonariuszami). Nie były to różnice istotne, można więc – w ślad za Merry – przyjąć, że projekt z Massachusetts w macierzystym stanie nie został przyjęty, za to, po niewielkich zmianach, stał się prawem w Królestwie Hawajów³¹.

Lee przyznał się również do zapożyczeń z projektu kodeksu karnego Luizjany, którego twórcą był Edward Livingston. Code of crimes and punishments stanowił część zbioru praw, obejmującego również regulację procedury karnej i prawa wykonawczego. Opracowanie Livingstona nie zyskało aprobaty stanowej legislatury i pozostało jedynie propozycją *de lege ferenda*. Uznawane za postępowe, było znane i komentowane w świecie. Mimo słów Lee nie można w kodeksie hawajskim znaleźć wyraźnych zapożyczeń z projektu Livingstona. Zdecydowanie odmienna jest systematyka obu aktów, całkiem inaczej skonstruowano części ogólne, których przepisy różnią się nawet katalogiem uregulowanych zagadnień. Odmienności dotyczą tak podstawowych kwestii, jak podział przestępstw na publiczne i prywatne (jedynie w kodeksie Livingstona – zob. art. 76 zd. 3, art. 79–80) oraz stosowanie kary śmierci (w projekcie dla Luizjany wyłączona – zob. art. 85, zaś w kodeksie Hawajów przewidziana, np. za morderstwo pierwszego stopnia lub kwalifikowane zgwałcenie)³².

³⁰ S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i...*, s. 100–101. Podobnie rzecz przedstawia Jane L. Silverman, zdaniem której z projektu z Massachusetts „wiele przepisów stało się prawem na Hawajach”. Zob. J.L. Silverman, *Imposition of a Western Judicial System...*, s. 60.

³¹ S.E. Merry, *Colonizing Hawai'i...*, s. 101. Autorka ta podaje, że celem projektu z 1844 r. było raczej usystematyzowanie obowiązujących norm *common law* niż ich zmiana czy udoskonalenie, zdaje się jednak nie dostrzegać kodeksu z 1835 r. Ibidem, s. 99–100.

³² *A code of crimes and punishments* [w:] E. Livingston, *A system of penal law for the state of Louisiana: consisting of a code of crimes and punishments, a code of procedure, a code of evidence, a code of reform*

Zakończenie

Hawajski kodeks karny z 1850 r. nie był dziełem oryginalnym, ale powstał w wyniku prerעדagowania projektu kodyfikacji dla stanu Massachusetts, która nigdy nie została uchwalona. W rezultacie stworzono akt nowoczesny, z częścią ogólną, w której zdefiniowano podstawowe pojęcia i określono zasady odpowiedzialności karnej. Kodeks ten wszedł w życie w państwie, którego mieszkańcy niewiele wcześniej nawiązali kontakt z kulturą i prawem Zachodu, przełomem było już więc samo jego uchwalenie i obowiązywanie.

Zdefiniowano podstawowe czyny zabronione, często określając typy kwalifikowane i uprzywilejowane. Zwraca uwagę mnogość przestępstw związanych z seksualnością, ale także penalizacja okrucieństwa wobec zwierząt. Podstawowymi karami były: więzienie (pozbawienie wolności), ciężkie roboty oraz grzywna (karę „więzienia z ciężkimi robotami” uznaje się za tożsamą z karą ciężkich robót). Kara śmierci miała charakter wyjątkowy. Co do zasady kary określono tak, by sędziemu pozostawić szeroki wybór sankcji, co świadczy o elastyczności nowego prawa.

Kodeks z 1850 r. można postrzegać jako narzędzie „cywilizowania Hawajów”, a nawet – jak Merry – jako jeden z elementów kolonialnej kontroli nad formalnie niepodległymi wyspami. Nie był to jednak akt narzucony przez białych przybyszów, lecz przyjęty przez lokalne elity, które zdecydowały się „wejść do grona społeczeństw cywilizowanych”. Warto przy tym podkreślić, że jedno prawo miało obowiązywać zarówno rdzennych, jak i napływowych mieszkańców wysp³³.

Za nowym kodeksem stała nowa religia. Tubylcy przyjmowali chrześcijaństwo od misjonarzy, którzy przedstawiali szczególnie rygorystyczną wersję protestantyzmu i usiłowali stworzyć na wyspach „wyidealizowaną wersję Nowej Anglii”. Stąd ich szczególne zainteresowanie wprowadzeniem surowych przepisów ograniczających swobodę seksualną, hazard i korzystanie z alkoholu³⁴.

Omawiana kodyfikacja wyróżniała się więc tym, że nie tylko nadawała prawny wymiar powszechnie uznawanym zasadom funkcjonowania w społeczeństwie, ale także wprowadzała nowe reguły postępowania, wzmacniając je sankcją karną. Odnosiło się to przede wszystkim do przepisów dotyczących seksualności człowieka, jak również pojmowania prawa własności. Od połowy XIX wieku karano za zachowania, które wcześniej były dozwolone i nie były nawet postrzegane jako niewła-

and prison discipline, a book of definitions, prepared under the authority of a law of the said state, Pittsburg [1833], s. 362–470, <https://archive.org/details/systemofpenallaw00liviiiala/page/362/mode/2up> [dostęp: 11.03.2023]; zob. też: *History of the Codes of Louisiana: Criminal Code. The unusual history and early development of Louisiana law*, <https://lasc.libguides.com/c.php?g=254608&p=1697975> [dostęp: 11.03.2023].

³³ Ibidem, s. 8, 19–23, 35.

³⁴ Ibidem, s. 26, 41.

ściwe. W takim przypadku obowiązywanie i stosowanie nowego aktu prowadziło do istotnej modyfikacji zachowań członków społeczeństwa. Hawajski kodeks karny z 1850 r. stanowił zatem ważny instrument przemian kulturowych prowadzących do westernizacji mieszkańców rajskich wysp, odchodzących od dawnego modelu życia i postrzegania świata.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- An Act for the better preventing Thefts and Robberies, and for regulating Places of public Entertainment, and punishing Persons keeping disorderly Houses [1751], <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1751/act/36/enacted/en/print.html>.
- A code of crimes and punishments* [w:] E. Livingston, *A system of penal law for the state of Louisiana: consisting of a code of crimes and punishments, a code of procedure, a code of evidence, a code of reform and prison discipline, a book of definitions, prepared under the authority of a law of the said state*, Pittsburgh [1833], s. 362–470, <https://archive.org/details/systemofpenal-law00liviiiala/page/362/mode/2up>.
- History of the Codes of Louisiana: Criminal Code. The unusual history and early development of Louisiana law*, <https://lasc.libguides.com/c.php?g=254608&p=1697975>.
- The Revised Statutes of the Commonwealth of Massachusetts, passed November 4, 1835; to which are subjoined, an act in amendment thereof, and an act expressly to repeal the acts which are consolidated therein, both passed in February 1836; and to which are prefixed The Constitutions of the United States and of the Commonwealth of Massachusetts*, Boston 1836.
- Penal code of The Hawaiian Islands passed by The House of Nobles and Representatives on the 21st of June A.D. 1850; to which are appended the other acts passed by the House of Nobles and Representatives during their general session for 1850*, Honolulu 1850.

Literatura

- Alexander M.Ch., *The story of Hawaii*, New York – Cincinnati – Chicago [1912].
- Alexander W.D., *A brief history of the Hawaiian people*, Woodstock 1891.
- Allen H.G., *The betrayal of Liliuokalani last queen of Hawaii 1838–1917*, Honolulu 1982.
- Daws G., *Honolulu. The First Century. The story of the town to 1876*, Honolulu 2006.
- Daws G., *Shoal of time. A history of the Hawaiian Islands*, Honolulu 1968.
- Dunn B.E., *William Little Lee and Catherine Lee, Letters from Hawai'i 1848–1855*, „The Hawaiian Journal of History” 2004, t. 38, s. 59–88.
- Frear W.F., *The evolution of the Hawaiian judiciary*, „Papers of The Hawaiian Historical Society” 1894, nr 7.
- Gething J.R., *Christianity and Coverture: Impact on the Legal Status of Women in Hawaii, 1820–1920*, „Hawaiian Journal of History” 1977, t. 11, s. 188–220.
- Haley J.L., *Captive paradise. A history of Hawaii*, New York 2014.

- Kuykendall R.S., *The Hawaiian Kingdom*, t. I: 1778–1854. *Foundation and Transformation*, Honolulu 1938.
- Kuykendall R.S., Grove Day A., *Hawaii: a history. From Polynesian kingdom to American statehood*, Hoboken 1976.
- Matsuda M.J., *Law and Culture in the District Court of Honolulu, 1844–1845: A Case Study of the rise of Legal Consciousness*, „The American Journal of Legal History” 1988, t. XXXII, nr 1, s. 16–41.
- McKenzie M.K. (red.), *Native Hawaiian rights handbook*, Honolulu 1991.
- Merry S.E., *Colonizing Hawai’i. The cultural power of law*, Princeton 2000.
- Nahoa Lucas P.F., *E Ola Mau Kākou I Ka ‘Ōlelo Makuahine: Hawaiian Language Policy and the Courts*, „The Hawaiian Journal of History” 2000, t. 34, s. 1–28.
- Rakowska K., Rakowski M., *Ustrój Królestwa Hawajów (1810–1893)*, Warszawa 2021.
- Rakowski M., *Początki hawajskiego prawodawstwa karnego* [w:] A. Lityński, A. Matan, M. Mikołajczyk, D. Nawrot, G. Nancka (red.), *Verus amicus rara avis est. Studia poświęcone pamięci Wojciecha Organiściaka*, Katowice 2020, s. 688–701.
- Siler J.F., *Lost kingdom. Hawaii’s last queen, the sugar kings and America’s first imperial adventure*, New York 2012.
- Silverman J.L., *Imposition of a Western Judicial System in the Hawaiian Monarchy*, „The Hawaiian Journal of History” 1982, t. 16, s. 48–64.
- Szczerbowski T., *Kultura hawajska. Ka Mo’omeheu Hawai’i*, Kraków 2014.
- Szczerbowski T., *Wyspy Hawajskie. Język i tradycja*, t. I, Kraków 2006.
- Zanghellini A., *Sodomy Laws and Gender Variance in Tahiti and Hawai’i*, „Laws” 2013, nr 2, s. 51–68, https://www.researchgate.net/publication/277450785_Sodomy_Laws_and_Gender_Variance_in_Tahiti_and_Hawai'i.

Inne

- Disorderly house* [w:] *Encyclopædia Britannica*, vol. 8, 1911, https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Disorderly_House.
- Hawaii’s Coinage 1847–1883*, <https://web.archive.org/web/20130806163259/http://coinsite.com/content/Articles/Hawaii.asp>.

THE PENAL CODE OF THE KINGDOM OF HAWAII OF 1850

Abstract

The Penal Code of the Kingdom of Hawaii of 1850 was a comprehensive and modern codification. However, it was not an original creation of the islanders. It was drafted by a young American jurist William L. Lee on the basis of a draft of the criminal code for the state of Massachusetts. The code fit into the rapid transformations of the island’s society under the influence of the white newcomers, including radical Protestant missionaries, arriving from the US from 1820 onwards. It introduced new law for the natives, however, it was not a codification the main purpose of which was to bring order and systematize earlier norms. The

Hawaiian Code perpetuated a morality that was new to the natives; it was a Christian morality conceived in puritanical terms. It paid a lot of attention to the regulation of sex crimes as well as behaviors related to the production and sale of alcohol, while the protection of property was based on a European, rather than traditional, understanding of this law. The modernity of the Code consisted not only in the clear formulation of the provisions defining the types of criminal acts. The strength of the 1850 Act lies in its general part, with its definition of guilt and attempt, its definition of justification, and its regulation of participation in a crime.

Keywords: penal code, history of Hawaiian law, reception of law in Hawaii